

Ceterum censeo...

Salamon Konrád:¹ *Nemzeti torzsalkodás vagy magyar jövő?*

Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány, 2022

Az évfordulók az emlékezés reflektorával pásztázzák a múlt – dicső és tragikus – eseményeit. Az utóbbi évek centenáriumi jobbára tipródásainkra vetettek fényt: az Osztrák–Magyar Monarchia vereségére és széthullására, az őszirózsás forradalomra, az első köztársaságra, a vörös- és fehérterrorra, a trianoni országcsönkítésre. Salamon Konrád új kötete e fájdalmas évforduló-sorozat alkalmából írt munkáinak gyűjteménye. A tizennégy tanulmány java 2018 és 2021 között a *Hitel* folyóiratban jelent meg.

A szerző a 20. század történéseiről korábban tanulmányokat, monográfiákat publikált – többek között *„Harag és elfogultság nélkül”* (2017), *Nemzeti önpusztítás 1918–1920, Forradalom – proletárdiktatúra – ellenforradalom* (2001), *Az őszirózsás forradalomról és az első köztársaságról* (2012) címmel, illetve középiskolai és felsőoktatási tankönyvekben adta közre kutatásai eredményeit. Erről vitáztak–töprengtek Raffay Ernővel és M. Kiss Sándorral Kovács Lajos Péter beszélgetőkönyvében is (*Magyarország sorstragédiái a 20. században*, 2014). Természetes, hogy a folyóiratokban, internetes portálokon közölt centenáriumi emlékezéseire elsősorban nem új tudományos eredmények a jellemzőek, hanem a korábbi kutatás tanulságainak az összegzése. *Salamon Konrád ceterum censeója*.

A hagyomány idősebb Cato (Kr. e. 234–149) személyéhez kapcsolja a Római Köztársaságban népszerű szónoki fordulatot.

1 SALAMON KONRÁD a recenzió megírása óta, nemzeti ünnepünk alkalmából a Magyar Érdemrend lovagkeresztje polgári tagozat kitüntetésben részesült.

A politikus a beszédeit így fejezte be, akár kapcsolódott a mondandójához, akár nem: „Ceterum censeo Carthaginem esse delendam” (A véleményem továbbra is, hogy Karthágót el kell pusztítani).

Salamon Konrád – catói korba érve, túl a nyolcvanadik életévén – szükségét érezte, hogy évfordulós tanulmányai tényeihez rendre hozzáfűzze a véleményét, sőt azt – *Nemzeti torzsalkodás vagy magyar jövő?* – új kötete címlapjára is kitűzze. E kérdőmondat tartalma kategorikus imperatívusz: a nemzeti gyűlölködés múltunk rákfenéje, amelynek véget kell vetni. A kötet bevezetője is erre szólít fel: „meg kell haladnunk a 20. század gyakori és véres hatalomváltásai következtében kialakult gyűlölködést, amelyet nem szítani, hanem csillapítani kellene, hogy az ellentétes politikai irányzatok – valódi értékeik kölcsönös megbecsülésével – eljuthassanak a [...] minél szélesebb körű nemzeti együttműködéshez”. (11–12) Ezt az üzenetet erősíti a kötet borítója, amely Jakobi Anna *Vérszerződés* című műve alapján készült.

Romsics Ignác *Trianon okai. A szembenézés narratívái a magyar történeti gondolkodásban* című tanulmányában szelíden megfeddi Salamon Konrádöt, úgymond eltér a konszenzuálisnak tekinthető többtényezős Trianon-magyarázatoktól. Romsics összegzése szerint a rendszerváltást követően a magyar történészek többsége négy tényezőnek tulajdonít fontos szerepet: 1.) a 19. századi nemzeti törekvések és a magyar nemzetiségpolitika; 2.) a szomszédos államok és a háború alatti nemzetiségi emigráció irredentizmusa; 3.) a győztes nagyhatalmak háború alatti területi ígéretei és vélt vagy valós stratégiai

érdekei; 4.) a magyarországi belső helyzet. Salamon viszont belső megosztottságunkat, rossz nemzetközi hírünket és a forradalmi politikát okolja a történekért. „A »trianoni békediktátumhoz vezető útnak« [...] »a nemzeti megosztottság, majd az egymással a vörös-, illetve a fehérterror képében polgárháborút vívó két táborra szakadtság volt az egyik legfontosabb meghatározója«” – idézi Salamont (*Had-történelmi Közlemények*, 127. évf. [2014], 3. sz., 285–286).

A dorgálás lényegében alaptalan. Salamon új könyve, többek között a *Trianon előzményei*, *Trianon és a földkérdés* című tanulmánya is igazolja, hogy többtényezős ok-okozati összefüggésben értelmezi a történéseket. Ezeket az okokat viszont jogos véleménye szerint a „nemzeti megosztottság” involválja.

A *Bevezető gondolatok* című előszóban írja: „A tanulmánykötet a 20. századi magyar történelem máig vitás kérdéseit tárgyalja a politikai oldalak iránt semleges tények, valamint a korszak meghatározó személyiségeinek a véleménye alapján.” (7) Salamon Konrád ideálképe a nemzeti közmegegyezésen alapuló műltszemlélet, a jelenben „minél szélesebb körű magyar együttműködés”, amely a nemzeti megmaradás legfontosabb biztosítója. „Tehát az állandó gyűlöletkeltést és gyűlölködést abba hagyva vonzó hazát kellene teremteni. Talán még nem késő.” (49) A könyv szinte mindegyik írásából idézhetünk hasonló sorokat. *Ceterum censeo – bármiről legyen is szó.* A szerző 20. századi történelmünk Noé-bárcáját szeretné megácsolni, ahová a korszak minden – jobb és baloldali – értékét, nemzeti, demokratikus és szociálisan is érzékeny törekvését menekítheti. Mindenek előtt az őszirózsás forradalom, az első köztársaság, illetve a népi írói mozgalom reformprogramját.

A kötet szerkezete feszes, reflexív. Az írások visszautalnak egymásra, erős szövegösszefüggést alakítanak ki. A lényege az alábbiak szerint foglalható össze: Az 1919 és 1989 közti hetven év a magyar tör-

ténelem legnagyobb veszteségekkel járó időszaka. *Útvesztés helyett korszerű nemzeti irány* című tanulmányában Szekfű Gyula nyomán a 20. század négy útvesztéséről beszél. Az első: a kiegyezés kora, amely letért Széchenyi, Deák, Kossuth útjáról, nem követte Eötvös József, Szalay László, Csengery Antal és társaik programját, az önkormányzati demokráciát. Megoldatlan maradt a választójog kiterjesztése, a nemzetiségi és a földkérdés, „kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk”.

Az őszirózsás forradalom győzelme után, a köztársaság kikiáltásakor Károlyi Mihály a rendszer alapeszményét nemzetinek, demokratikusnak és szociálisan elkötelezettnek határozta meg. Salamon bemutatja a korszerű parlamentáris demokrácia megteremtése érdekében tett erőfeszítéseket. Hosszabban idézem, a nemzeti oldalnak tett szemrehányásaival együtt: „A Károlyi-kormányzat megalkotta a köztársaságról szóló törvényt, a választójogi törvényt, a szabadságjogokat biztosító törvényeket, s ezzel megteremtette a köztársaságot és megalapozta a korszerű magyar parlamentáris demokráciát, amelynek első választását 1919. április 13-ára írták ki. Mai Alaptörvényünk szerint hazánk parlamentáris demokrácia és köztársaság, hasonlóan 1918-hoz. Ezért érthetetlen, hogy a nemzeti oldal miért nem tud mit kezdeni az első köztársaság örökségével, amelynek nagyon fontos része a földreformról szóló törvény, ami megteremtette a mezőgazdasági népesség, a parasztság polgárosodásának, felemelkedésének lehetőségét, s a családi gazdaságokon alapuló minőségi gazdálkodás lehetőségét. A családi gazdaságok biztosították volna a falu népességmegtartó erejét s a születések számának megfelelő szinten tartását. Elkezdtek továbbá a Magyarország területén élő nemzetiségek autonómiáját biztosító törvények megalkotását, s az első hármat el is készítették. [...] a magyar köztársaság 1918-ban nemcsak ígérte, de elkezdte a nemzetiségek autonómiáját

biztosító törvények kidolgozását. Emellett egy tudományosan megalapozott anyagot is készítettek a béketárgyalásra, miközben Károlyi alapos válaszokban tiltakozott hazánk újabb és újabb területi megcsonkítása ellen. Az ipari termelés fellendítése érdekében 1919. február 8-ára elkészült egy 5 milliárd koronás beruházási, gazdaságélénkítő program, amely 400 ezer új munkahely megteremtését irányozta elő. Minderre azt mondani, hogy őszirózsás puccs vagy operettköztársaság, az csak azt bizonyítja, hogy sokan vannak, akik nem ismerik és nem is hajlandók megismerni a tényeket” (*A merev konzervatívizmustól forradalomra, vörös- és fehérterroron át az ellenforradalomig*, 139). Salamon tényekkel igazolja, hogy Magyarország megcsonkításának programja már 1918 tavaszára eldöntött kérdés volt, rágalom tehát, „hogy hazánkat az első világháború utáni »forradalmi felfordulás« miatt büntették és csonkították meg”. (153) Megosztja, amit kevesen tudnak: a köztársaság kikiáltását egyetemi tanárok egyetértő, támogató állami szakvéleménye előzte meg. Cáfolja – a már korábban megdőlt – vádat, hogy Károlyi átjátszotta a hatalmat a kommunistáknak.

Károlyi Mihály és a reformnemzedék a szörnyű háborús vereség után kerülhetett csak kormányra. A győztesek területéről kíméletlensége elzárta a demokratikus kibontakozás útját. A kommunisták puccsal vették át a hatalmat. A vörös terrorra támaszkodó kommün összeomlott, „a rá visszacsapó fehérterror következtében pedig egy restaurációs ellenforradalmi rendszer jutott hatalomra, azaz másodsor is utat veszítettünk”. (17)

A kötet leghosszabb, közel félszáz oldalnyi közleménye egy szöveggyűjtemény: *Kortársak korabeli nyilatkozatai az őszirózsás forradalomról és a köztársaságról*. A szerző bizonyosságtételre hívja a szemtanúkat annak igazolására, hogy az őszirózsás forradalom és az első köztársaság nemzeti érték, 20. századi történelmünk ritka és rövid pillanata, amikor a legfontosabb

kérdésekben egyetértett a mérsékelt baloldaltól a mérsékelt jobboldalig minden politikai irányzat. A háborús vereség után a köztársasági államforma keretében a parlamentáris demokrácia biztosíthatta volna Magyarország talpra állását, a nyugati demokráciákkal való jó viszony megteremtését. A dokumentumokból sejtethetően nemzeti összefogás övezte volna.

Károlyi Mihály becsületét további íráskok is védik (*Illyés Gyula az ellenforradalomról; Károlyi Mihály drámája*). Károlyi *Ravelszki* címmel 1927-ben színművet írt. A seholsincs országban játszódó kitalált történetben saját gyötrő kérdései foglalkoztatták. Mindenekelőtt az, hogy miért nem tudta a forradalom megvalósítani korszerű céljait? A politikai siker és a politikai erkölcs összefüggéseit vizsgálva kereste a választ: a nemes cél érdekében megengedhető-e, hogy a forradalom bizonyos erkölcsi kötöttségeken túllépjen? „A válasz általában tagadó, de előfordul [...] – a jó arányérzékkel megtett, keretek között tartott erkölcsi engedmények szükségességét a siker utólagosan igazolja. Kudarc esetén viszont előfordul, hogy az utókor az erkölcsi elveket betartó politikust is elítéli, akinek néha az egész életen át tartó vezeklés sem elég államférfiúi becsületének helyreállítására.” (171) Tanulmányát Salamon az egyik szereplő Károlyira vonatkoztatható mondatával zárja: „a népnek joga van az igazsághoz, és neki a becsületéhez”. (188)

Folytatva a kötet gondolatmenetét: a restaurációs ellenforradalmi rendszerben, illetve a második világháborús összeomlás után a *nemzeti demokrata irányzat* korszerű reformja kínált kiutat. A harmincas években kibomló népi írói mozgalom programja szintén nemzeti volt, demokratikus és szociálisan is érzékeny. A népiek többsége a magyar társadalom polgárosodását akarta megvalósítani, ahogy ez pl. Hollandiában, Dániában, Finnországban történt. „Ez a haza és haladás eszményét újra párba állító nemzeti demokrata irányzat azonban nem tudott meghatározó

politikai erővé válni sem a két világháború között, sem a szovjet uralom alatt. 1945 után harmadszor, az 1956-os forradalom leverése után negyedszer is utat vesztetünk” – írja. (32–33)

Salamon Konrád nevét először Féja Gézától hallottam, az 1970-es évek derekán említette, mint mozgalmuk iránt érdeklődő, tájékozott, tehetséges tanárt. Hamarosan meg is jelent a fiatal történész népi mozgalomról írt első monográfiája (*Márciusi Front*. Akadémiai Kiadó, 1980), amelyet újabbak követtek (*Utak a Márciusi Front felé*. Magvető Kiadó, 1982; *A harmadik út kísérlete*. Eötvös Kiadó, 1989; *A harmadik út küzdelme. Népi mozgalom 1947–1987*. Korona Kiadó, 2002).

Salamont a sorsa predesztinálta arra, hogy a népi mozgalom kutatójaként váljon ismertté. Zalaszentmihályon, a nyugat-dunántúli régió egyik kis községében nőtt fel paraszti miliőben. Tanítója, az idős Hontvári Gyula Szabó Dezső egykori tanítványa volt a sümegi gimnáziumban. Igazi „lámpásként” a kisdíák figyelmét általános iskolás korában felhívta Szabó Dezsőre, aki kezdte az író könyveit, majd a népieket olvasni. Salamon Konrád plebejus gyökerekkel, népi szellemiségben, paraszti mértéktartással szocializálódott. Plebejussága magyarázza, hogy a népi írói témakörből elsősorban a mozgalom, annak is a legradikálisabb szakasza, a Márciusi Front foglalkoztatta, illetve *A föld-reform és a népképviselet Dózsája* alcímmel Kovács Imréről írt monográfiát (*Kovács Imre forradalma*. Magyar Napló, 2021).

Egy 2019 februárjában adott interjúban arra a kérdésre, hogy mi a népiek folytatható öröksége, Salamon a népi szempontból megfogalmazott nemzeti gondolatot nevezte meg. „Ugyanis lehetővé teszi a bal-, illetve jobboldal által képviselt értékek együttes vállalását, tehát az emberi és polgári szabadságjogok megvalósítására és a szociális igazságosságra való törekvésnek a nemzeti eszmények és hagyományok tiszteletével és a szerves fejlődés gondolatával való közös képviseletét.” (*A merev*

konzervatívizmustól forradalmon, vörös- és fehérterroron át az ellenforradalomig, 152)

Salamon Konrád történelemfelfogásával lehet, érdemes is vitatkozni. Túlzottan a népiek szemével nézi például a Horthy-korszakot és ellentengernagy névadóját, akit az egyébként finom stílusú Németh László mint propeller-kapitányt becsmérelt. Restaurációs ellenforradalmi tónusnál árnyaltabb, színesebb volt a két világháború közti időszak. A népi írói mozgalom, bár valódi megújulást hozhatott volna Magyarország számára, máig ingerült gyűlölködést is kiváltott a szellemi életben. A Tanácsköztársaság szemétdombjára jutott köztársaság parlamentáris demokráciája, illetve a nemzeti demokrácia mellett akadt más (például keresztény- vagy szociáldemokrata) politikai áramlat is, amely társadalmunk javát szolgálta (volna). Igen, Salamon Konrád történelemfelfogásával lehet vitatkozni. Lényegesebb azonban, hogy tanulmányait nem ideológiákhoz, hanem a tényekhez igazítja, igazságkereső ember.

Az ilyenfajta, értékekre nyitott habitus a különféle oldalak között senkiföldjén találja magát. Hálátlan szerep a közvetítő-közvetítő érzékenységgel. 2022 augusztusában a Tokaji Írotábor elnöksége Hordó-díjat adományozott Salamon Konrádnak. Tanulságos az a Facebook bejegyzése, amelyben megköszönte a jókívánságokat. „Az esemény számomra azért különleges, mert eddig, 81 éves koromig semmiféle díjat, kitüntetést nem kaptam. Ez egyébként természetes, mert én mindig, tudatosan olyan témákat választottam, amelyekről az akkori hatalomnak igaztalanul elítélő, hamis véleménye volt. Az 1970-es évek elejétől, harminc éven át a hatalom által rágalmozott népi-falukutató mozgalom történetét kutattam, s írtam róla három tényfeltáró monográfiát. Az elsőre megkaptam a tudományok kandidátusa fokozatot, a harmadikra pedig a tudományok doktora fokozatot. A tudomány világa tehát értékelte a munkámat, s ez volt a fontos. A kommunisták bukása után azt kellett tapasztalnom, hogy a nemzeti oldal az

őszirózsás forradalom és az első köztársaság kapcsán átveszi az 1920-as években megfogalmazott, rágalmazó véleményeket, tehát erről a témáról is írtam két, tényfeltáró könyvet. Természetesen nem várhattam és nem is vártam ettől az oldaltól sem, hogy díjazza a munkámat. Ugyanakkor nagy öröm volt számomra, hogy az élő magyar irodalom jeles képviselői több alkalommal is meghívtak előadásokat tartani a Tokaji Írótaborba, s ezek alapján úgy gondolták: érdemes vagyok az egyik Hordó-díjra. Köszönöm ezt a jókedvű kitüntetést.”

Kortársai az öreg Catót rögeszmésnek tartották. S lám: a halála évében kitört harmadik pun háborúban Karthágót a rómaiak a földdel tették egyenlővé, lakosságát eladták rabszolgának, a város birtokaiból Africa néven provinciát szerveztek.

Mániának tűnhet Salamon Konrád ceterum censeója is. Valójában utópia. A párbeszédre hajló ember tipródik a békétlen múlt miatt. Az utópia ilyenkor értékelődik fel, mert „a valóság meghaladhatatlannak tűnik, nincsen rajta ablak, amelyen ki lehetne látni valami másra, olyan világra, amelyhez járható ösvények vezetnek” (Kovács Gábor *A „nagyon rossz valóság”*, <http://real.mtak.hu>). Az utópia – Németh László szavaival – „a történelem ellenereje, a lélek válasza a valóságra, s mint ilyen, maga is valóság és történelemcsináló erő” (Válasz nyílt levélre. *Korunk*, 1934. február). Salamon Konrád ceterum censeója remény, talán esélye is egy olyan múltszemléletnek, amely higgadt tényeken nyugszik és nemzeti közmegegyezés övezi!

Zimonyi Zoltán

ZIMONYI ZOLTÁN (1943) nyugalmazott középiskolai tanár, szerkesztő, irodalomtörténész. Kutatási területe a 20. századi magyar irodalom (népi írók, Hetek írócsoport, Németh László, Féja Géza), Miskolc és Borsod-Abaúj-Zemplén megye irodalmi hagyományai. A *Napjaink*, a *Látóhatár* munkatársa, az *Orpheus* főszerkesztője volt. Elismerései: Szabó Lőrinc-díj (1988), Literatúra-díj (1994).